

KELÉNYI BORBÁLA*

KRAKKÓTÓL WITTENBERGIG
MAGYARORSZÁGI HALLGATÓK A KRAKKÓI,
BÉCSI ÉS WITTENBERGI EGYETEMEKEN
A 16. SZÁZADBAN**

FROM KRAKOW TO WITTENBERG. STUDENTS FROM THE HUNGARIAN KINGDOM AT THE UNIVERSITIES OF KRAKOW, VIENNA AND WITTENBERG IN THE 16TH CENTURY. This paper aims at collecting the students from the Hungarian Kingdom at the universities of Krakow, Vienna and Wittenberg in the 16th century. According to the medieval traditions, the majority of the students attended the university of Vienna and Krakow (90%) in the first quarter of the 16th century. After the battle of Mohács (1526), the situation changed basically, and in the second period up to 1550, the University of Wittenberg started to rise, however, the total number of the peregrinating students decreased significantly. After 1550 the peregrination from the Hungarian Kingdom started to increase, however, its magnitude reached the level of the beginning of the 16th century again only in the 17th century. The heyday of the University of Wittenberg dates back to the second part of the 16th century, when the university of Krakow was hardly attended by any students of the Hungarian Kingdom. Whereas the universities of Vienna and Krakow attracted the students originated from the institutions' neighbourhood, the university of Wittenberg was attended by the Saxons and it was also popular with the burghers of Debrecen. All the three universities had an organization for the students who came from the Hungarian Kingdom. However, the one of Vienna (Natio Hungarica) was not a national college in its modern sense; the one of Krakow (Bursa Hungarorum) was considered a national community in the first half of the 20th century. On the other hand, it seems more acceptable, that those students were its members, who originated far from Krakow. The college of Wittenberg (Coetus Ungaricus) was considered a national community, but its students must have chosen it because of their religious convictions, since many of them were engaged in the new ideas of the Reformation. Meanwhile, the most-known reformers from the 16th century attended these three universities, mainly Wittenberg. Both the first Hungarian Calvinist bishop, Márton Sánta Kálmáncsehi (Krakow 1523) and 'the Hungarian Luther', Mátyás Bíró Dévai (Krakow 1523, Wittenberg, 1528), moreover Ferenc Dávid (Wittenberg 1545), the founder and the first bishop of the Unitarian Church of Transylvania appeared at these universities.

Tanulmányom a magyarországi diákok 16. századi egyetemjárását mutatja be a Krakkó–Bécs–Wittenberg tengely nyomán,¹ amely városok univerzitásai nagy hatással voltak a

* A szerző az MTA–ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport (213TKI738) tagja.

** Köszönöm Szögi Lászlónak, hogy azokat a tanulmány megírásához szükséges adattárakat, amelyekben a legújabb kutatási eredmények szerepelnek, digitális formában is a rendelkezésemre bocsátotta. A továbbiakban szereplő adatok és számítások ezek és a következőkben felsorolt adattárak alapján készültek el.

¹ Mindhárom egyetem magyar és nemzetközi szakirodalmra jelentős, felsorolása szétfeszítené jelen tanulmány kereteit, ezért itt csak a legutóbbiakat, illetve legjelentősebbeket, valamint a forrásközléseket soroljuk fel.

reformáció eszméinek magyarországi terjedésére. Elsőként a magyarországi hallgatóság létszámának változását, illetve a tanulók származási helyét vizsgálja a három intézményben 1500–1600 között, majd a három egyetem magyarországi diákok számára létrehozott intézményeit, tudniillik, hogy valóban kimutatható-e ezeknek a szervezeteknek a nemzeti jellege? Legvégül az univerzitások új, reformációs eszméket hirdető legismertebb alakjait sorolja fel.

1. táblázat. *A krakkói, bécsi és wittenbergi egyetemek és magyarországi diákjaik 1500–1600 között*

Alapítás éve/Újraalapítás éve Alapító/Újraalapító	Bécs	Krakkó	Wittenberg
	1365/1384 IV. Rudolf osztrák herceg/ III. Albrecht szász herceg	1364/1400 I. (Nagy) Kázmér lengyel király/ II. (Jagelló) Ulászló lengyel király	1502 (1518) Bölcs Frigyes választófejedelem (Philipp Melanchthon)
Első magyarországi diák beiratkozásának éve	1368	1401	1521
Magyarországi diákok száma a kezdetektől 1525-ig	7197	4470	13
Magyarországi diákok száma 1526–1600 között	1187	1561	1280
Magyarországi diákok számára létrehozott intézmény neve	<i>Natio Hungarica</i>	<i>Bursa Hungarorum</i>	<i>Coetus Ungaricus</i>

Bécs egyetemének 16. századi magyarországi diákjait Tüskés Anna és Kissné Bognár Krisztina gyűjtötte össze. A *Natio Hungarica* névsorát Schrauf Károly közölte. Az egyetem középkori történetét Kurt Mühlberger és Paul Uiblein dolgozta fel. SCHRAUF Károly, *A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453-tól 1630-ig*, Budapest, 1902, (Magyarországi tanulók külföldön, 4); *Die Universität Wien. Kurze Blicke auf eine lange Geschichte*, Hrsg. Kurt MÜHLBERGER, Wien, 1996.; Paul UIBLEIN, *Die Universität Wien im Mittelalter: Beiträge und Forschungen*, Hrsg. Kurt MÜHLBERGER, Karl KADLETZ, Wien, 1999.; KISSNÉ BOGNÁR Krisztina, *Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789*, Budapest, 2004 (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 13); TÜSKÉS Anna, *Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1368–1526*, Budapest, 2008 (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken, 1). Krakkó egyetemének 16. századi magyarországi diákjait Kelényi Borbála és Szögi László gyűjtötte össze. A *Bursa Hungarorum* névsorát Schrauf Károly közölte. Az egyetem történetét Krzysztof Stopka dolgozta fel, magyar szempontból vizsgálva Kelényi Borbála foglalta össze. SCHRAUF Károly, *Regestrum Bursae Hungarorum Cracoviensis: A Krakkói magyar tanulók-báza lakóinak jegyzéke, 1493–1558*, Budapest, 1893 (Magyarországi tanulók külföldön, 3); Krzysztof STOPKA, *From Foundation to the Late 18th Century = The History of the Jagiellonian University*, eds. Krzysztof STOPKA, Andrzej Kazimierz BANACH, Julian DYBIEC, Kraków, 2000, 9–88.; Szögi László, *Krakkói Egyetem, Kraków = Uő.*, Magyarországi diákok lengyelországi és baltikumi egyetemeken és akadémiákon 1526–1788, Budapest, 2003, (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 9), 53–73.; KELÉNYI Borbála, *Magyarországi diákok a Krakkói Egyetemen a középkorban = Magyarországi diákok a Prágai és a Krakkói Egyetemeken 1348–1525*, szerk. HARASZTI SZABÓ Péter, KELÉNYI Borbála, Szögi László, Budapest, 2016, I (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken, 2), 43–87.; KELÉNYI Borbála, *A Krakkói Egyetem magyarországi diákjai: A Krakkói Egyetem feltehetően magyarországi diákjai. A Krakkói Egyetem magyarországi diákjai 1526-ban = Magyarországi diákok a Prágai és a Krakkói Egyetemeken 1348–1525*, szerk. HARASZTI SZABÓ Péter, KELÉNYI Borbála, Szögi László, Budapest, 2017, II [kiadása folyamatban] (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken, 2).

Krakkó és Bécs intézményének megalakulása a 14. században a kelet-európai egyetemalapítási hullámba illeszkedik, és – noha mindkettőt újra kellett alapítani, de legálábbis kiegészíteni – a magyarországi diákok számára legjelentősebb két középkori univerzitássá vált, különösen a 15. században. A magyarországi tanulók röviddel az alapítás, illetve újr alapítás után megindultak a két, egyébként az ország határaihoz közel fekvő intézménybe, nyilvánvalóan a földrajzi szempontok is növelték a két egyetem népszerűségét a magyarországi peregrinusok körében. A két univerzitás hallgatói tették ki az 1525-ig ismert magyarországi diáksereg 90%-át (1. táblázat).² Ehhez képest a 16. század elején alapított wittenbergi intézmény tanulói elenyésző számban fordultak elő a

---

Wittenberg egyetemének 16. századi magyarországi diákjait korábban Fraknói Vilmos és Asztalos Miklós, újabban Szögi László gyűjtötte össze. A *Coetus Ungaricus* névsorát először Thury Etele és Szabó Géza közölte, legújabban Szabó András foglalja közre kiadásával, propozográfiai adatokkal kiegészítve. Az egyetem történetét Walter Zöllner dolgozta fel, magyar szempontból Keveházi Katalin vizsgálta. FRANKÓI (Fraknói) Vilmos, *A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században*, Budapest, 1873, 288–319.; THURY Etele, *A wittenbergi akadémián járt magyar tanulók társaságának anyakönyve 1555–1608* = Iskolatörténeti adattár, szerk. THURY Etele, Pápa, 1906–1908, I–II/, II, 3–67.; ASZTALOS Miklós, *A wittenbergi egyetem magyarországi hallgatóinak névsora 1601–1812* = Magyar protestáns egyháztörténeti adattár, szerk. MÁLYUSZ Elemér, Budapest, 1930, XIV, 111–174.; GÉZA SZABÓ, *Geschichte des ungarischen Coetus an der Universität Wittenberg 1555–1613*, Halle (Saale), 1941, (Bibliothek des Protestantismus im mittleren Donauraum, 2); WALTER ZÖLLNER, *Die Universität Wittenberg in der Zeit des beginnenden Niedergangs des Feudalismus und am Vorabend der frühbürgerlichen Revolution (1502–1517)* = Geschichte der Martin–Luther–Universität Halle–Wittenberg (1502–1977), Hrsg. Hans HÜBNER, Halle (Saale), 1977 (Wissenschaftliche Beiträge der Martin–Luther–Universität Halle–Wittenberg, 1977/3), 9–13.; UŐ., *Die Universität Wittenberg in der Zeit der frühbürgerlichen Revolution und der feudalen Reaktion (1517–1648)* = Uo., 15–26.; KEVEHÁZI Katalin, *Melanchthon és a Wittenbergben tanult magyarok az 1550-es évektől 1587-ig*, Szeged, 1986 (Dissertationes ex Bibliotheca Universitatis de Attila József Nominatae, 10), SZABÓ András, *Magyarok Wittenbergben 1555–1592* = Régi és új peregrináció: Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon. A III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson (Szeged, 1991. augusztus 12–16.) elhangzott előadások, szerk. BÉKÉSI Imre, JANKOVICS József, KÓSA László, NYERGES Judit, Budapest, Szeged, 1993, II, 626–638.; UŐ., *Ungarische Studenten in Wittenberg 1555–1592* = Iter Germanicum. Deutschland und die Reformierte Kirche in Ungarn im 16–17. Jahrhundert, Hrsg. András SZABÓ, Budapest, 1999, 154–168.; UŐ., *Die Universität Wittenberg als zentraler Studienort im 16. Jahrhundert* = Peregrinatio Hungarica: Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert, Hrsg. Márta FATA, Gyula KURUCZ, Anton SCHINDLING, Stuttgart, 2006, 55–64.; UŐ., *Coetus – natio – respublica – politia – societas – congregatio – collegium – gens (A wittenbergi magyar diákegyesület az újabb kutatások fényében 1555–1613)*, Irodalomtörténeti Közlemények, 115(2011/2), 229–234.; SZÖGI László, *Wittenbergi Egyetem* = UŐ., Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526–1700, Budapest, 2011 (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 17), 245–376.; SZABÓ András, *Wittenbergi források a 16. századi magyarországi diákok peregrinációiához* = Od reformácie po založení cirkvi: K 400. výročiu synody v spišskom podhradí. [A reformációtól egyházalapításig: A szepesváraljai zsinat 400. évfordulójára], ed. Peter KÓNYA, Annamária KÓNYOVÁ, Prešov, 2015, 156–164.; UŐ., *Coetus Ungaricus. A wittenbergi magyar diáktársaság, 1555–1613*, Budapest, 2017 [kiadása folyamatban]. (Köszönöm a szerzőnek, hogy kéziratát rendelkezésemre bocsátotta.)

² Az előzetes kutatások után a középkori magyarországi peregrinációra vonatkozó eredményeket Szögi László foglalta össze. Szögi László, *Az egyetem nélküli ország egyetemistái Mohács előtt: A középkori Magyarország peregrinusai*, Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei, 14–15 (2011), 15–40. A konkrét adatokat lásd: Uo., 19, 1. táblázat.

Mohács előtti időszakban, arányuk a fél százalékot is alig éri el, de az 1526 és 1600 közötti időszakot tekintve a három univerzitás hallgatóinak száma jóval kiegyenlítettebb.³ Ami a teljes 16. századot illeti, a bécsi egyetem még mindig vezető helyen van, azonban peregrinusainak aránya a felére esett vissza a korábbiakhoz képest, ahogyan a krakkóiak aránya is. Ehhez képest jelentős a wittenbergi intézmény megerősödése. Ezzel szemben, ha csak az 1526–1600 közötti időszakot vizsgáljuk, a wittenbergi egyetem veszi át a vezető helyet (36,28%), amelyet Bécs követ (19,32%), és Krakó a nagymértékű csökkenés ellenére is a harmadik helyen marad (7,42%). A három egyetem jelentősége mindenestre figyelemreméltó, egyrészt mert a külföldön tanulmányokat folytató magyarországiak háromnegyede ezek egyikét részesítette előnyben a 16. században, másrészt mindhárom egyetemen létezett valamilyen, a magyarországi diákok számára létrehozott intézmény (amelyeket a tanulmány egy további része mutat be részletesebben). A három univerzitás nemcsak a legnépszerűbb volt a magyarországi hallgatók körében, hanem arányuk is jelentős volt az univerzitások összes tanulóját illetően. Míg Bécsben 1377–1488 között a rajnai és osztrák nemzet után a harmadik legnagyobb volt a magyarországi tanulók aránya (18,4%),⁴ addig Krakóban 1400–1509 között a legnépesebb külföldi csoport a magyarországi volt,⁵ arányuk 1401–1525 között 17,4%,⁶ 1433/1434–1599/1600 között 35% volt.⁷ Wittenbergben ilyen pontos adatok egyelőre nem állnak rendelkezésünkre, a magyarországi *studensek* gyakoriságát azonban Dévai Bíró Mátyás is megemlíti egy 1536-os levelében,⁸ illetve beszédes egy 1591-es wittenbergi albéletli lista, ami szerint tizenhét diákból nyolc magyar volt.⁹

³ A 16. század egyetemjárását Szögi László mutatta be. SZÖGI László, *Hanyatlás és átalakulás: A magyarországi peregrináció: Mohácstól a 16. század végéig* = Archivarium historicorumque magistra: Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára, szerk. KÁDÁR Zsófia, LAKATOS Bálint, ZARNÓCZKI Áron, Budapest, 2013 (A Magyar Levéltárosok Egyesülete kiadványai, 13), 501–520.

⁴ Ingrid MATSCHINEGG, *Studentische Migration im Umfeld der Universität Wien, 14–15. Jahrhundert* = Die ungarische Universitätsbildung und Europa, Hrsg. Márta FONT, László SZÖGI, Pécs, 2001, 109–116, 111.

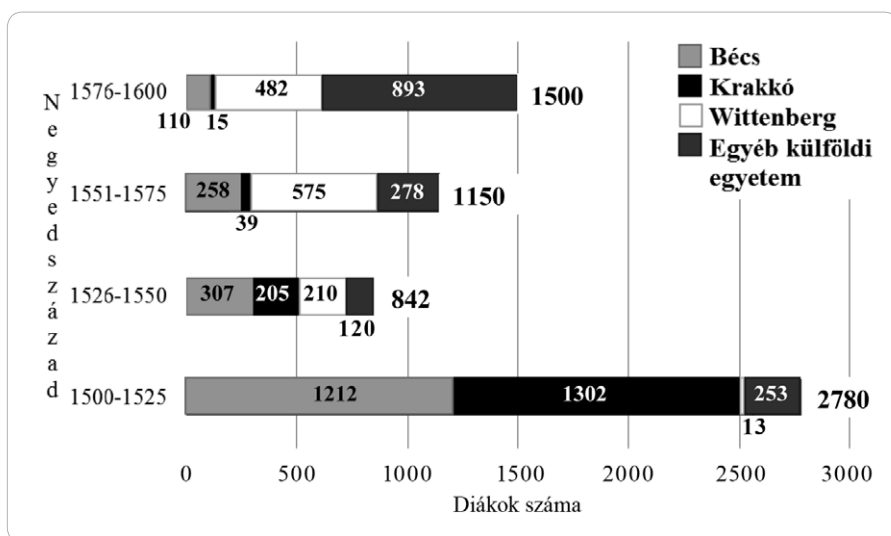
⁵ Krzysztof BORODA, *Studenci Uniwersytetu Krakowskiego w późnym średniowieczu*, Kraków, 2010, 372–373.

⁶ KELÉNYI, *Magyarországi diákok a Krakkói... i. m.*, 61–62.

⁷ Irena KANIEWSKA, *Die Struktur der Studenten der Krakauer Akademie vom XV–XVIII. Jahrhundert* = Les étudiants. Liens sociaux, culture, moeurs du Moyen-Age jusqu'au XIXe siècle: Vème session scientifique internationale. Cracovie 28–30 mai 1987, ed. Mariusz KULCZYKOWSKI, Warszawa, Kraków, 1991, (Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Historyczne, 93), 43–63, 53.

⁸ *Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából (1535–1541)*, szerk. BUNYITAY Vince, RAPAICS Raymund, KARÁCSONYI János, Budapest, 1906, III, 102–103, Nr. 121. Az adatot Bilkei Irénnek, a Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára főlevéltárosának köszönöm.

⁹ SZABÓ András, *Wittenbergi források... i. m.*, 157.; Uő., *Coetus Ungaricus... i. m.*, 52–53.

1. diagram. A külföldön tanuló magyarországi diákok megoszlása negyedszázadonként 1500–1600 között¹⁰

Érzékletesebb az arányok változása, ha az intézmények hallgatóinak negyedszázadonkénti eloszlását vizsgáljuk (1. diagram). Az első negyedszázad a középkori hagyományokat követi, azaz a magyarországi diákok túlnyomó többsége, 90%-uk a bécsi és krakkói egyetemeket részesítette előnyben, majdnem azonos megoszlásban. Ez a virágzás a két univerzitás humanista szellemének köszönhető. Mint már említettük, ebben az időszakban a wittenbergi egyetemen tanulók száma elenyésző. A többi, jelen tanulmányban részletesen nem tárgyalt, magyarországi tanulók által látogatott egyetem nagy része itáliai volt. A 15. század utolsó és 16. század első negyede a magyarországi peregrináció virágkora, a diákok száma ebben az időben emelkedik a legmagasabbra, és ezt a mennyiséget újra csak a 17. század második felében fogja elérni a külföldön felsőoktatási tanulmányokat folytatók száma. A 16. század második negyedében tapasztalható a korábbi időszakhoz képest alig harmadára való visszaesés oka egyértelmű: a török hódítás, ami lekötötte a magyar ifjakat, mivel az egyetemre készülő és a harcba küldött fiatalok megközelítőleg azonos halmazzal alkotnak, valamint gazdasági okok is magyarázzák ezt a visszaesést.¹¹ Mindehhez hozzájárult a reformáció új eszméinek terjedése is, amely Európa egyetem-hálózatát is meglehetősen átalakította, amint ezt a wittenbergi intézmény példája is mutatja (1526 után 38 új egyetemet alapítottak Európában).¹² Bár a krakkói intézmény nemzetközi népszerűsége is csökkent ebben az

¹⁰ Az adatok némileg eltérnek a korábbiaktól (vö. SZÖGI, *Hanyatlás és átalakulás...*, i. m., 502.), mivel gyűjtésük folyamatos, azonban a számok nagyságrendje nem változik.

¹¹ A gazdasági okokról lásd Draskóczy István jelen kötetben megjelenő tanulmányát.

¹² SZÖGI László, *Wittenbergtől Franekerig: A magyarországi peregrináció főbb vonásai a 17. században* =

időszakban, még a második negyedszázadra is a krakkói és bécsi univerzitás elsőbbsége volt jellemző, habár a két egyetem együtt már csak 60%-os többséget alkotott, míg a hallgatók negyede a wittenbergi intézmény diákja volt. Ebben a periódusban az itáliai tanulmányokat folytatók száma jelentősen visszaesett. Ami a 16. század harmadik negyedét illeti, a magyarországi peregrináció lassú, nagyjából 30%-os növekedésnek indult. Szembeötlő a krakkói egyetem visszaesése, és a bécsi diákok száma is alig éri el az összes ötödét. Ezzel szemben igen látványos a wittenbergi intézmény térnyerése, ugyanis a magyarországi peregrinusok pontosan fele ezt az univerzitást preferálta. Ekkor nem csak arányuk, de tényleges számuk is jelentősen nőtt, több mint megkétszereződött. Ebben a negyedszázadban az egyetemek között említésre méltóak még az itáliai intézmények mellett az egyéb német univerzitások is. A 16. század utolsó negyedében az egyetemjárók számának növekedése az előző időszakhoz hasonlóan, 30%-kal folytatódott, azonban a bécsi intézmény hallgatóinak aránya és száma is jelentősen csökkent, mindössze 7% az itt tanulók aránya. A krakkói diákok ebben az időszakban már csak elenyésző számban és arányban mutathatók ki. A wittenbergi univerzitás tanulóinak mind aránya, mind tényleges száma csökkent az előző 25 évhez képest, a teljes diáksereg harmada fordult elő ezen az egyetemen, amelynek oka elsősorban Ágost szász választófejedelem és az egyetem közötti vita elmérgesedése volt 1574-ben,¹³ és az a tény, hogy míg korábban az erdélyi szász lelkészek Wittenbergben végeztek, addig 1572 után az ordinációra jelentkezők többsége középfokú iskolából került ki.¹⁴ A 16. század utolsó negyedében tehát az egyetemjárás hangsúlya áttevődött más univerzitásokra, amelyek között említésre méltóak az egyéb német intézmények, valamint az itáliai, cseh és egyéb lengyel egyetemek. A 16. században a külföldre peregrinálók számát nemcsak a már említett okok befolyásolták, hanem a felsőoktatás struktúrája is megváltozott, ugyanis míg a középkorban nem volt folyamatosan működő egyetem Magyarországon, addig az 1560-as évektől megkezdődött a majdani, felekezeti szerinti felsőoktatási intézményhálózat kiépülése.¹⁵

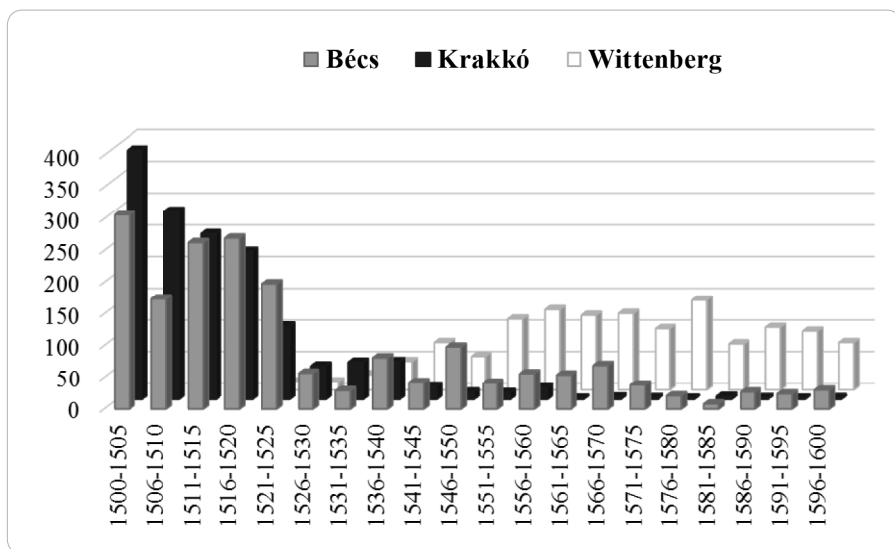

„Taníts minket úgy számlálni napjainkat...”: Tanulmányok a 70 éves Kósa László tiszteletére, szerk. ifj. BERTÉNYI Iván, GÉRA Eleonóra, RICHLY Gábor, Budapest, 2012, 483–494, 484.; Uő., *Hanyatlás és átalakulás...*, i. m., 502, 504–505.

¹³ SZABÓ, *Coetus Ungaricus...*, i. m., 29–30.

¹⁴ CSEPREGI Zoltán, *Hálózatosság Közép-Európa reformációjában, 1540–1610: A wittenbergi ordinációs anyakönyvek vizsgálata alapján* = *Od reformácie po založení cirkvi...*, i. m., 97–129, 108.

¹⁵ *Hat évszázad magyar egyetemei és főiskolái*, szerk. SZÖGI László, Budapest, 1994, 19–20.; *Régi magyar egyetemek emlékezete. Memoria Universitatum et Scholarum Maiorum Regni Hungariae (1367–1777)*, szerk. SZÖGI László, Budapest, 1995, 13–15.; SZÖGI László, *A magyar felsőoktatás évszázadai*, Budapest, 2000, 19.

2. diagram. A bécsi, krakkói és wittenbergi diákok időbeli megoszlása 1500–1600 között

A három egyetem részletes adatainak bemutatásakor (2. diagram) szembeötlő a bécsi és krakkói intézmények már említett 1525 előtti virágkora, valamint Mohács utáni hanyatlása. Az is megfigyelhető, hogy a krakkói univerzitás – mint a humanizmus egyik közép-európai központja – bár a kezdetektől 1525-ig terjedő periódusban alul maradt a béccsel szemben, a 16. század elején lehagyta vetélytársát, ez a folyamat egyébként már az 1480-es évektől nyomon követhető.¹⁶ Bár arányában jelentősen csökkent a magyarországi hallgatók létszáma, az 1540-es évekig még a lengyel egyetem diákjai voltak többségben, ezután számuk jelentősen megfogyatkozott, és a *Bursa Hungarorum* 1541 őszén, lakók hiányában bezárta kapuit. Az itteni magyarországi tanulók később, 1557-ben megpróbálták újra nyitni saját *bursájukat*, azonban ez igencsak rövid életű volt, az 1558. tanév téli félévében végleg megszűnt, és a lengyel egyetem végleg elvesztette vezető szerepét a magyarországi peregrinusok körében.¹⁷ A krakkói intézmény egyébként nemcsak a magyarországi hallgatók érdeklődését veszítette el, ugyanis Piotr Tomicki, Krakkó püspökének és neves humanistának 1535-ös halála után az univerzitás más, nem lengyel tanulók körében is veszített korábbi népszerűségéből, mivel az egyetem nem vett részt a reformáció eszméinek terjesztésében.¹⁸ Mindemellett a 16. század utol-

¹⁶ TONK Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban*, Bukarest, 1979, 58.; KELÉNYI, *Magyarországi diákok a Krakkói...*, i. m., 53.

¹⁷ SCHRAUF, *Regestrum Bursae...*, i. m., XVI.; KELÉNYI, *Magyarországi diákok a Krakkói...*, i. m., 57–58.

¹⁸ KANIEWSKA, i. m., 44–45., 1. diagram; KOVÁCS, i. m., 143, 169.; KELÉNYI, *Magyarországi diákok a Krakkói...*, i. m., 52.

só negyedében más lengyel intézmények is megnyíltak a tanulni vágyók számára, és ezzel Krakkó regionális monopóliumát is elvesztette.¹⁹

A 15. század végén és a 16. század elején a humanizmus másik közép-európai központjának számító bécsi egyetem hallgatóinak száma szintén drasztikusan csökkent a Mohács utáni időszakban, de a 16. század közepén újra megnőtt a magyarországi diákok száma. Ez minden bizonnyal azzal magyarázható, hogy azoknak a magyarországi tanulóknak a számára, akik nem voltak fogékonyak az új eszmék iránt, továbbra is ez az univerzitás volt a legkönnyebben elérhető, jóllehet aki megengedhette magának, Itáliában folytatta tanulmányait. A bécsi egyetemre nagy hatással voltak a jezsuiták, akik 1550-től itt is jelen voltak.²⁰ A 16. század legvégén a bécsi diákok számának feltűnő csökkenését a grazi jezsuita egyetem 1586-os megnyitása kétségtelenül befolyásolta.²¹

Korábban már említettük, hogy a wittenbergi intézmény hallgatói között Mohács előtt csak elenyésző számban találunk magyarországiakat, az első hallgató csak a Melanchthon-féle újjászervezés (1518) után,²² 1521-ben iratkozott be, azonban az 1555-ös évektől megfigyelhető a peregrináció virágzása. Ez nem véletlen, ugyanis éppen 1555-ben, a krakkói *Bursa* megszűnésével majdnem egy időben, Wittenbergben megalakult a magyar *Coetus Ungaricus*. Bár a wittenbergi diákok száma soha nem érte el a korábbi bécsi vagy krakkói adatokat, az itteni hallgatók száma nemcsak mennyisége miatt jelentős, hanem azért is, mert legfőképp az itt tanulók közvetítették Magyarországra felé az új, reformációs eszméket. A magyarországi protestánsok jó része ugyanis az 1590-es évekig a wittenbergi egyetemet látogatta, felekezeti hovatartozásától függetlenül.²³

2. táblázat. Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1500–1600 között

Város neve (10 fő felett)	Diákok száma		
	1500–1525	1526–1600	Összesen
Sopron	56	27	83
Pozsony	39	43	82
Nagyszében	52	9	61
Buda	43	4	47
Brassó	35	7	42
Szeged	20	10	30
Pest	16	10	26

¹⁹ KOVÁCS, *i. m.*, 177.; STOPKA, *i. m.*, 24–25, 67–68.; SZÖGI, *Hanyatlás és átalakulás...*, *i. m.*, 503.

²⁰ *Die Universität Wien...*, *i. m.*, 26.

²¹ *A magyar felsőoktatás...*, *i. m.*, 20.

²² ZÖLLNER, *Die Universität Wittenberg...*, *i. m.*, 17–18.; KEVEHÁZI, *i. m.*, 3–5.; *A magyar felsőoktatás...*, *i. m.*, 18.

²³ SZABÓ, *Magyarok Wittenbergben...*, *i. m.*, 634.; UŐ., *Ungarische Studenten in Wittenberg...*, *i. m.*, 168.; UŐ., *Die Universität Wittenberg...*, *i. m.*, 60–61.; SZÖGI, *Hanyatlás és átalakulás...*, *i. m.*, 505.

Város neve (10 fő felett)	Diákok száma		
	1500–1525	1526–1600	Összesen
Esztergom	15	6	21
Segesvár	19	1	20
Pécs	12	7	19
Kolozsvár	10	7	17
Győr	8	8	16
Beszterce	12	3	15
Kassa	7	8	15
Zágráb	15	0	15
Nagyvárad	9	4	13
Medgyes	8	2	10

Ami a diákok származási helyét illeti, nem meglepő, hogy Bécs és Krakkó esetében azokról a területekről érkezett a legtöbb diák, amelyek közel estek az egyetemekhez. Bécsbe (2. táblázat) tehát a legtöbben Pozsony (168 fő), Sopron (122 fő) és Vas (84 fő) megyékből érkeztek, és 50 feletti hallgató csak Pilis megyéből (59 fő) és Szeben székéből (77 fő) mutatható ki. Ami a városokat illeti, Sopron és Pozsony mellett Nagyszeben, Buda és Brassó hallgatóinak száma is figyelemre méltó. A táblázat jól mutatja az eddig ismertetett, Mohács utáni számbeli visszaesést is. Alig látszik ugyanis város, aminek tanulói többen lettek volna a második, 75 évet felölelő időszak alatt, mint az azt megelőző 26 évben. Kivételt képez Pozsony, Kassa és Nagyszombat városa, utóbbiból ráadásul kétszer annyian mutathatók ki a második periódusban.

3. táblázat. Magyarországi diákok a krakkói egyetemen 1500–1600 között

Város neve (10 fő felett)	Diákok száma		
	1500–1525	1526–1600	Összesen
Lőcse	38	6	44
Kassa	30	1	31
Beszterce	30	0	30
Brassó	24	3	27
Buda	27	0	27
Szeged	20	7	27
Besztercebánya	19	4	23
Eperjes	20	1	21
Körmöcbánya	20	1	21

Város neve (10 fő felett)	Diákok száma		
	1500–1525	1526–1600	Összesen
Késmárk	19	1	20
Nagyvárad	11	4	15
Bártfa	12	2	14
Kolozsvár	10	3	13
Esztergom	9	2	11
Segesvár	10	0	10

A krakkói egyetem esetében szintén a földrajzi közelség határozta meg az itt tanulók származását (3. táblázat). Ennek megfelelően Szepes (139 fő), Abauj (70 fő) és Sáros (55 fő) megyék adták a legtöbb hallgatót, Bihar megye (52 fő) a középkor óta Nagyvárad és környékének diákjai révén hagyományosan a lengyel univerzitásra küldött sok diákot. Az egyes városok tanulóit vizsgálva megállapítható, hogy még a legtöbb növendéket küldő városok, Lőcse és Kassa esetében is jóval kevesebb hallgatóval találkozunk, mint a bécsi intézmény vizsgálatakor, azonban a mezőny jóval kiegyenlítettebb, a legtöbb város húsz és harminc közötti tanulót küldött az egyetemre. Krakkó esetében még feltűnőbb, hogy Mohács után alig fedezhetünk fel diákokat, ennek okait már az előzőekben említettük.

4. táblázat. Magyarországi diákok a wittenbergi egyetemen 1500–1600 között

Város neve (10 fő felett)	Diákok száma		
	1500–1525	1526–1600	Összesen
Brassó	0	75	75
Beszterce	1	37	38
Nagyszében	0	34	34
Lőcse	1	32	32
Besztercebánya	2	26	28
Debrecen	0	25	25
Bártfa	0	23	23
Eperjes	0	23	23
Selmecbánya	0	22	22
Kolozsvár	0	17	17
Medgyes	0	16	16
Szeged	0	15	15
Sopron	0	14	14

Város neve (10 fő felett)	Diákok száma		
	1500–1525	1526–1600	Összesen
Kassa	0	11	11
Berethalom	0	10	10
Eger	0	10	10
Pest	1	9	10
Pozsony	0	10	10
Segesvár	0	10	10

Némiképp eltérő a helyzet Wittenberg esetében: a földrajzi közelség, mint tényező nyilvánvalóan nem játszik szerepet, ráadásul a wittenbergi egyetem adatai az előbbiekkal szemben inkább már a kora újkor viszonyait tükrözik, hiszen hallgatói jórészt 1525 után iratkoztak be (4. táblázat). Ahogyan megfigyelhető volt az előbbi két intézmény esetében is, Wittenbergben is feltűnő a szász, de legalábbis német ajkú területek fölénye, mind a Szepességben, mind Erdélyben. A megyék adatait vizsgálva a legtöbben Szepes (88 fő), Zólyom (61 fő) és Sáros (51 fő) megyékből, valamint Szeben (44 fő) és Medgyes (42 fő) székekből érkeztek a német egyetemre. Az okok között kell említeni, hogy városaik polgárai egyébként is mobilisabbak voltak, és a német egyetemeken nyelvi problémáik sem adódtak. Ezen felül közismert, hogy a szász városok polgárai voltak a legfogékonyabbak az új eszmék iránt, ami nyilvánvalóan a wittenbergi tanulmányokra is ösztönözte őket. A diákok származásának vizsgálata bizonyára igazolja, hogy a legtöbb hallgatót küldő területek egybeesnek a reformáció korai magyarországi terjedésének gócpontjaival.²⁴ A városok adatai is ezt tükrözik, közülük Brassó emelkedik ki. Debrecen mezőváros és Medgyes városa a két megelőző táblázatban csak egyszer szerepeltek, jóllehet utóbbi a középkorban összesen ötvenöt tanulóval a 26. helyen állt a városok között, az 1500–1525 közötti időszakból azonban csak tizenkét diákja ismert. Debrecen a középkorban nem volt jelentős település, ami az egyetemjárók számát illeti, mindössze a 93–94. helyet foglalja el huszonegy diákjával, jóllehet tizenegy fő 1500 után iratkozott be valamilyen felsőoktatási intézménybe.²⁵ Wittenberg példája jól szemlélteti az egyetemjárók körének változását is a 16. században, ugyanis az itt tanulók 30%-a származott jelentősebb városból vagy mezővárosból, míg a középkorban, de legalábbis a Kubinyi András által vizsgált 1440–1514 közötti időszakban, az arány

²⁴ CSEPREGI Zoltán, *A reformáció megjelenése és magyarországi elterjedése* = A Magyarországi Evangélikus Egyház, szerk. KOLLEGA TARSOLY István, KOVÁCS Eleonóra, Budapest, 2015 (A Reformáció kincsei, I/1), 35–43, 35.

²⁵ Mindezek ellenére Debrecen a középkor végén már az Alföld második legnépesebb városa volt. DRASKÓCZY István, *Debreceni diákok egyetemjárása a középkorban* = Katolikus újjászületés Debrecenben, szerk. OROSZ István, PAPP Klára, Debrecen, 2015, 18–35, 21.

ennek kétszerese.²⁶ A másik két egyetem estében is hasonló az arány, azaz 30% körüli, a teljes 16. századot tekintve.

5. táblázat. *A magyarországi diákok gyűjtőintézményei a bécsi, krakkói és wittenbergi egyetemeken*²⁷

Egyetem	Bécs	Krakkó	Wittenberg
Név	<i>Natio Hungarica</i>	<i>Bursa Hungarorum</i>	<i>Coetus Ungaricus</i>
Fennállás/fennmaradt névsor évköre	1430–1630	1493–1558	1555–1613
Alapító	Ismeretlen alapszabályok kérelmezése: 1414–1430	Mikolaj Bieloński de Nowa villa alias de Nova wesz (1452) Jan Długosz (1464)	Kakas György (1555)
Tagok létszáma összesen	2 160	778	460
1525 előtt	1 962	701	0
1525 után	198	77	460
Tagok és csak egyetemre beiratkozott diákok aránya ²⁸ összesen	39,59%	36,95%	31,90%
1525 előtt	57,02%	40,71%	00,00%
1525 után	22,15%	33,19%	31,90%

A három egyetem hasonló abban a tekintetben, ahogy már említettük, mindegyiknek volt a magyarországi diákokat összegyűjtő szervezete (5. táblázat). A Bécsben tanul magyarországi hallgatók már a kezdetektől saját nemzetet alkottak, végül 1414–1430 között fogadtatták el alapszabályaikat.²⁹ A *Natio Hungarica* névsora 1453–1630 között maradt fenn.³⁰ A krakkói *Bursa Hungarorum* alapításának pontos dátuma nem ismert, annyi bizonyos, hogy a már elkülönülten élő magyarországi tanulók részére 1452-ben Mikolaj Bieloński lengyel nemes ajándékozta oda a házát, más adatok szerint az alapító 1464-ben Jan Długosz krakkói kanonok, a király gyermekének nevelője volt.³¹ A *bursa* névsora 1493–1558 között ismert.³² A wittenbergi *Coetus Ungaricus*

²⁶ András KUBINYI, *Städtische Bürger und Universitätsstudium in Ungarn am Ende des Mittelalters* = Stadt und Universität im Mittelalter und in der frühen Neuzeit, Hrsg. Erich MASCHKE, Jürgen SYDOW, Sigmaringen, 1977 (Stadt in der Geschichte, 3), 161–165, 161.; KUBINYI András, *Egyetemjárás a középkorban* = Magyar Művelődéstörténeti Lexikon, szerk. KÖSZEGHY Péter, Budapest, 2004, II, 292–294, 294.

²⁷ A táblázat számításai mind a három esetben a fennmaradt névsor évkörére vonatkoznak.

²⁸ A fennállás alatt vagy a fennmaradt névsor évkörében számolva.

²⁹ SCHRAUF, *A bécsi egyetem...*, i. m., VII–XVII.

³⁰ Közli: *Uo.*, 18–386.

³¹ SCHRAUF, *Regestrum Bursae...*, i. m., V–VII.; Andrzej WŁODAREK, *Architektura Średniowiecznych kolegiów i burs Uniwersytetu Krakowskiego*, Kraków, 2000, 39–40.; KELÉNYI, *Magyarországi diákok a Krakkói...*, i. m., 56–61.

³² Közli: SCHRAUF, *Regestrum Bursae...*, i. m., 3–35.

1555-ben alapította Kakas György, jóllehet az anyakönyv az 1522-es évet nevezi meg kezdőévül, működését pedig már 1546-ban megkezdté.³³ A *Coetus* névsora 1555–1630 között ismert.³⁴ A már bemutatott adatok alapján nem meglepő, hogy a bécsi *Natio* diákjai voltak a legtöbben, az viszont feltűnő, hogy 1525 után számuk, még az egyetem összes, magyarországi beiratkozójához képest is jelentősen visszaesik. 1525 előtt igen magas a *Natioba* is beiratkozók aránya, 50% fölött van, azonban több mint a felére csökken a későbbi időszakra vonatkozóan. Bár 1525 után a krakkói *bursariusok* száma is drasztikusan megcsappan, az 1525 előtti és utáni időszak aránya nem tér el annyira egymástól, mint Bécs esetében. Wittenberget vizsgálva az állapítható meg, hogy a hallgatók nagyjából harmada iratkozott be a *Coetus*ba is.

A 20. század elejének és közepének történetírásában makacsul tartotta magát a nézet, hogy ezeknek az intézményeknek már volt nemzeti jellegük, legalábbis a Magyar Királyság területéről is a magyarul beszélők iratkoztak be. Ahhoz, hogy erről érdemben tudjunk nyilatkozni, érdemes a beiratkozók származási helyét megvizsgálni.

6. táblázat. A bécsi *Natio Hungarica* tagjainak (1453–1630) származási helye³⁵

Város	Natioba beiratkozott diákok száma		Egyetemre beiratkozott diákok száma		Natioba és az egyetemre beiratkozottak aránya		
	1453–1525	1526–1600	1453–1525	1526–1600	1453–1525	1526–1600	Összesen
Nagyszeben	104	2	210	9	49,52%	22,22%	48,18%
Brassó	90	1	164	7	54,88%	14,29%	53,22%
Buda	59	0	156	4	37,82%	0,00%	36,88%
Pozsony	55	1	162	43	33,95%	2,33%	27,32%
Pest	45	4	75	10	60,00%	40,00%	57,65%
Sopron	45	1	189	27	23,81%	3,70%	21,30%
Szeged	35	7	63	10	55,56%	70,00%	57,53%
Segesvár	36	1	72	1	50,00%	100,00%	50,68%
Kolozsvár	28	3	54	7	51,85%	42,86%	50,82%
Székesfehérvár	27	0	49	1	55,10%	0,00%	54,00%
Esztergom	23	3	52	6	44,23%	50,00%	44,07%
Körmöcbánya	26	0	77	9	33,77%	0,00%	29,89%

³³ KEVEHÁZI, *i. m.*, 18–20.; SZABÓ, *Coetus Ungaricus...*, *i. m.*, 22.

³⁴ Közli: THURY Etele, *A wittenbergi akadémián...*, *i. m.*; SZABÓ, *Coetus Ungaricus...*, *i. m.*, 109–496.

³⁵ A táblázat csak azokat a településeket tartalmazza, amelyekből 10 vagy több fő volt a *Natio* tagja. A táblázat csak az 1600-ig terjedő adatokat közli, mivel a táblázatban feltüntetett településekről 1600 után nem iratkozott be senki a *Natioba*. Mivel a beiratkozottak számában jelentős eltérés van 1526 után, célszerűnek tűnt az adatokat külön bemutatni.

Város	Natioba beiratkozott diákok száma		Egyetemre beiratkozott diákok száma		Natioba és az egyetemre beiratkozottak aránya		
	1453–1525	1526–1600	1453–1525	1526–1600	1453–1525	1526–1600	Összesen
Medgyes	23	1	38	2	60,53%	50,00%	60,00%
Nagyszombat	20	3	57	27	35,09%	11,11%	25,27%
Pápa	20	2	24	5	83,33%	40,00%	75,86%
Szombathely	15	1	28	3	53,57%	33,33%	51,61%
Berehalom	15	0	40	0	37,50%	0,00%	37,50%
Vác	15	0	35	1	42,86%	0,00%	41,67%
Gyula	11	3	28	5	39,29%	60,00%	42,42%
Beszterce	12	1	36	3	33,33%	33,33%	33,33%
Csázma	13	0	19	1	68,42%	0,00%	65,00%
Körmend	13	0	21	1	61,90%	0,00%	59,09%
Nagyvárad	13	0	27	4	48,15%	0,00%	41,94%
Varasd	13	0	46	0	28,26%	0,00%	28,26%
Kismarton	12	0	44	1	27,27%	0,00%	26,67%
Szentágota	12	0	30	0	40,00%	0,00%	40,00%
Nagydisznód	11	0	21	0	52,38%	0,00%	52,38%
Temesvár	11	0	21	1	47,62%	0,00%	50,00%
Győr	9	1	26	8	34,62%	12,50%	27,03%
Szászsebes	10	0	17	0	58,82%	0,00%	58,82%
Veszprém	10	0	15	0	66,67%	0,00%	66,67%

Eddig is ismert volt, hogy a bécsi *Natio Hungarica* (6. táblázat) tagjainak csak a 74%-a származott Magyarország területéről, 14%-uk Cseh-és Morvaországból, 8%-uk lengyel területekről és a maradék elenyésző tag német területekről vagy ismeretlen helyről.³⁶ Ez a tény már magában cáfolja, hogy tagjai között a nemzeti, magyar öntudat lett volna jellemző, legalábbis a modern értelemben. A települések megoszlását tekintve jól látszik, hogy kevés az a város, amelynek lakói jellemzően nem németajkúak voltak; a két legnépszerűbb várost, Nagyszebent és Brassót jócskán lemaradva követi Buda, Pest és Sopron. Az is megfigyelhető, hogy a Bécshez közel eső városok lakói alacsony arányban voltak a *Natio* tagjai között is, a legnagyobb arányban Pápa után Csázma, Medgyes, Körmend, Pest és Szeged diákjai voltak az egyetem mellett a *Natio* hallgatói is.

³⁶ SCHRAUF, *A bécsi egyetem...*, i. m., XXXIV.

7. táblázat. A krakkói *Bursa Hungarorum* (1493–1558) tagjainak származási helye³⁷

Város	<i>Bursába</i> beiratkozott diákok száma	Egyetemre beiratkozott diákok száma (1493–1558)	<i>Bursába</i> és az egyetemre beiratkozottak aránya
Szeged	26	38	68,42%
Pest	19	23	82,61%
Buda	14	31	45,16%
Kassa	12	39	30,77%
Torda	12	16	75,00%
Nagyvárad	11	20	55,00%
Dés	9	11	81,82%
Cegléd	7	8	87,50%
Debrecen	7	10	70,00%
Gyula	7	11	63,64%
Temesvár	7	12	58,33%
Nagybánya	6	11	54,55%
Szikszó	6	9	66,67%
Esztergom	5	15	33,33%
Gönc	5	14	35,71%
Gyöngyös	5	7	71,43%
Kolozsvár	4	12	33,33%
Lőcse	4	52	7,69%
Eperjes	2	22	9,09%
Brassó	1	32	3,13%
Késmárk	1	23	4,35%
Bártfa	0	18	0,00%
Beszterce	0	38	0,00%
Besztercebánya	0	26	0,00%
Igló	0	12	0,00%
Körmöcbánya	0	25	0,00%
Nagyszében	0	24	0,00%

³⁷ A táblázat csak azokat a településeket tartalmazza, amelyekből 5 vagy több fő volt a *Bursa* tagja, illetve, ha kevesebb, akkor 10 vagy több fő tanult egyébként a krakkói egyetemen 1493–1558 között. Mivel a táblázatban feltüntetett települések adatai főként – 7 beiratkozó kivételével – az 1526 előtti időszakra vonatkoznak, nem tűnt célszerűnek a két időszakot külön tárgyalni.

Város	<i>Bursába</i> beiratkozott diákok száma	Egyetemre beiratkozott diákok száma (1493–1558)	<i>Bursába</i> és az egyetemre beiratkozottak aránya
Rózsashegy ³⁸	0	14	0,00%
Segesvár	0	14	0,00%
Selmecbánya	0	12	0,00%
Szomolnok	0	11	0,00%

Már Schrauf Károly felvetette a *Bursa Hungarorum* (7. táblázat) névsorának kiadásánál, hogy egyes városok lakói nem vagy alig lelhetők fel a *Bursa* neveltjeiként.³⁹ A legtöbben Szeged, Pest és Buda diákjai közül voltak a *Bursa* tagjai, ami nem meglepő, hiszen e városok szülöttai a városok között is igen gyakorinak számítottak. Feltűnő azonban, hogy a két város, ahonnan a legtöbb diák származott – Kassa és Lőcse – polgárai közül igen kevesen iratkoztak be a *Bursába*, és hasonlóan alakult Brassó, Eperjes és Késmárk növendékeinek jelenléte is. Kimutatható ezen felül, hogy a további népszerű városok – Beszterce, Besztercebánya, Körmöcbánya, Nagyszében és Bártfa – számos diákja közül egy sem lelhető fel a *Bursában*. Megállapítható tehát, hogy az északi bánnyavárosok diákjai általában nem voltak a *Bursa* tagjai, ahogyan az erdélyi szász városok lakói sem. Feltételezhető, hogy ők krakkói polgároknál találtak szállást a földrajzi közelségnek, illetve városi és kereskedelmi kapcsolataiknak köszönhetően. A pesti és szegedi diákoknak nemcsak száma, de aránya is kimagasló. A nagyváradai hallgatók közel kétharmada szintén *bursarius* volt, ahogyan a budaiak majdnem fele is. A kisebb települések közé számító Cegléd diákjai iratkoztak be a legnagyobb arányban a *Bursába*, és figyelemreméltó Dés, Torda, Gyöngyös és Debrecen hallgatóinak magas aránya is. A korábbi nézettel szemben, miszerint a *bursariusok* magyar nyelvű közegekből kerültek ki,⁴⁰ a jelenséget Kassa kapcsán vizsgáló Iulia Caproș a hallgatók vagyoni helyzetéből

³⁸ A helységnev nehezen azonosíthatósága miatt biztosan csak egy személy magyar (!).

³⁹ SCHRAUF, *Regestrum Bursae Hungarorum Cracoviensis...*, i. m., XVII–XVIII.

⁴⁰ DIVÉKY Adorján, *Magyar vonatkozású lengyel művek*, Századok, 43(1909/4), 298–304, 302.; Herbert FRANZE, *Herkunft und Volkszugehörigkeit der Krakauer Studenten des 15. Jahrhunderts*, Deutsche Monatshefte in Polen, 5(1938-39/1), 16–41, 20.; NYÁRY Pál, *A krakkói egyetem és magyar diákjai a XIV–XVI. században*, Magyar Paedagogia, 51(1942/2), 261–262.; WALDAPFEL József, *A krakkói egyetem és a magyar és lengyel szellemi élet kapcsolatai a renaissance korában*, Egyetemes Philosophiai Közlöny, 69(1946), 27–46, 46.; GERÉZDI Rabán, *Bevezetés* = SZÉKELY István, *Krónika ez világnak jeles dolgairól*, Budapest, 1960, (Bibliotheca Hungarica Antiqua, 3), 7–46. 11.; KOVÁCS Endre, *A krakkói egyetem és a magyar művelődés. Adalékok a magyar-lengyel kapcsolatok XV–XVI. századi történetéhez*, Budapest, 1964, 34.; JAN DĄBROWSKI, *Krakkó és a krakkói egyetem szerepe a magyar kultúra történetében* = Tanulmányok a lengyel-magyar irodalmi kapcsolatok köréből, szerk. CSAPLÁROS István, HOPP Lajos, JAN REYCHMAN, SZIKLAY László, Budapest, 1969, 55–70, 59.; Krzysztof BACZKOWSKI, *Die ungarischen Studenten an der Krakauer Akademie im 15. Jahrhundert* = Universitas Budensis 1395–1995, ed. László SZÖGI, Júlia VARGA, Budapest, 1997, 120–122, 128.; Romana ŠTANGOVÁ, *Krakovská Bursa Hungarorum v stredoveku*, Štúdie z histórie. Historia Nova, 9(2015), 33–45, 38–39.

indul ki, tudniillik azért voltak ilyen alacsony arányban a város szülöttei a *Bursában*, mert az főként a szegényebb származású diákok számára állt fenn, a kassai hallgatók azonban vagyonosabb családokból származtak.⁴¹ Kétségtelen, hogy ez a körülmény is fontos szerepet játszott, és feltehetően azoknak a városoknak a szülöttei laktak a *Bursa* falain belül, akik származási helye Krakkótól távolabb esett, vagy kevésbé voltak kereskedelmi kapcsolatban a lengyel fővárossal.

8. táblázat. *A wittenbergi Coetus Ungaricus (1555–1612) lakóinak származási helye*⁴²

Város	Coetusba beiratkozott diákok száma	Egyetemre beiratkozott diákok száma	Coetusba és az egyetemre beiratkozottak aránya
Debrecen	20	23	86,96%
Miskolc	9	9	100,00%
Szeged	9	10	90,00%
Szikszó	9	9	100,00%
Tolna	9	10	90,00%
Eger	7	7	100,00%
Szepsi	7	10	70,00%
Kecskemét	6	6	100,00%
Pest	6	7	85,71%
Torda	6	6	100,00%
Cegléd	5	5	100,00%
Gönc	5	5	100,00%
Kolozsvár	5	10	50,00%
Nagyvárad	5	5	100,00%
Kassa	3	11	27,27%
Beszterce	2	32	6,25%
Eperjes	2	20	10,00%
Bártfa	1	20	5%
Lőcse	1	30	3,33%
Sopron	1	13	7,69%
Berethalom	0	10	0,00%
Besztercebánya	0	28	0,00%

⁴¹ Iulia CAPROȘ, *Students from Košice at foreign Universities before and during the Reformation Period in Town*, Kiel, 2013, 80.

⁴² A táblázat csak azokat a településeket tartalmazza, amelyekből 5 vagy több fő volt a *Coetus* tagja, illetve, ha kevesebb, akkor 10 vagy több fő tanult egyébként a wittenbergi egyetemen 1555–1612 között.

Város	Coetusba beiratkozott diákok száma	Egyetemre beiratkozott diákok száma	Coetusba és az egyetemre beiratkozottak aránya
Brassó	0	66	0,00%
Késmárk	0	10	0,00%
Korpona	0	12	0,00%
Medgyes	0	16	0,00%
Nagyszeben	0	29	0,00%
Pozsony	0	16	0,00%
Segesvár	0	12	0,00%
Selmecbánya	0	15	0,00%

A wittenbergi *Coetus Ungaricus*nak (8. táblázat) Szabó Géza 20. század közepén megfogalmazott nézete szerint ugyan volt nemzeti karaktere,⁴³ ám Szabó András kutatásai azt igazolták, hogy a *Coetus* tagjainak beiratkozásában inkább a vallási hovatartozásnak volt meghatározó szerepe.⁴⁴ Ezzel együtt feltűnő, hogy a lakók között a legtöbben Debrecenből származtak, és a többi, az egyetemjárás szempontjából ennél jóval jelentősebb településről származó egyetemi hallgatók nem vagy igen csekély arányban váltak a *Coetus* tagjaivá is. Csak egy beiratkozó található Lőcséről és Bártfáról, míg egy sem a következő, egyébként jelentős számú wittenbergi diákot kibocsátó településekről: Brassó, Nagyszeben, Besztercebánya, Medgyes, Pozsony, Selmecbánya, Sopron, Korpona, Segesvár, Berethalom, Késmárk. A származási helyet tekintve jellemző, hogy jórészt a kevesebb wittenbergi növendéket küldő települések tanulói iratkoztak be a *Coetus*ba is, Miskolc, Szikszó, Eger, Kecskemét, Torda, Cegléd, Gönc és Nagyvárad összes diákja a *Coetus* tagja volt, és Szeged *studensei* közül csak egy nem. Az egyébként nem jelentős település, Gönc minden bizonnyal lelkipásztorának, Károlyi Gáspárnak, a Biblia első teljes magyar nyelvű fordítójának köszönheti számos wittenbergi diákját. Szabó András véleménye szerint a *Coetus* tagjainak születési helye egyezik a reformáció fontosabb központjaival, az 1560-as évek közepétől főként azokkal a helyekkel, ahol a református egyház erős volt, és színvonalas helyi iskola működött.⁴⁵ Debrecen (1538),⁴⁶

⁴³ ASZTALOS Miklós, *A wittenbergi egyetem magyar hallgatóinak nyelvismerete a XVI. században. (Adatok a magyar kálvinizmus wittenbergi eredetéhez)*, Egyetemes Philológiai Közlöny, 58(1934/1–3), 1–11, 2–36.; SZABÓ, *Geschichte des ungarischen Coetus...*, i. m., 26–27.; KEVEHÁZI, i. m., 19–20.

⁴⁴ SZABÓ, *Coetus – natio – respublica...*, i. m., 230–232.; ÜÖ, *Coetus Ungaricus...*, i. m., 24–26.

⁴⁵ SZABÓ, *Coetus Ungaricus...*, i. m., 55.

⁴⁶ *A Debreceni Református Kollégium története*, szerk. BARCZA József, Budapest, 1988.; SZABADI István, *A Debreceni Református Kollégium és a magyar művelődés*, Acta Papensia. A Pápai Református Gyűjtemények közleményei, 7(2007/1–2), 135–141.; *Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában. A kollégiumi levéltár repertórium. Diáknévsor 1588–1792. Iskolán kívül lakók névsora*, szerk. SZABADI István, Debrecen, 2013, I (Kiadványok a Debreceni Református Kollégium fennállásának 475. évfordulója tiszteletére, 1).

Sárospatak (1531)⁴⁷ és Pápa (1531)⁴⁸ népszerűsége tehát a 16. század második negyedében megalakult református kollégiumaiknak is köszönhető, habár az intézmények felsőbb akadémiai osztályait csak később nyitották meg.⁴⁹ A három intézmény közös abban is, hogy alapítóinak és korai tanárainak jelentős része korábban Wittenberg-neveltje volt,⁵⁰ ebből kifolyólag szervezetük és alapszabályaik is jórészt a wittenbergi egyetem és a *Coetus* 1571-es törvényein alapulnak.⁵¹ Debrecen a későbbi Wittenbergben tanult Huszár Gált idézve „*egész Magyarországnak és Erdélységnek [...] világoséjítő lámpása*” lett.⁵² A sárospataki kollégium kezdetei Szalkai László későbbi esztergomi érsek tanulmányaira nyúlnak vissza, akinek tanítója, a Krakóban végzett Kisvárdai János már-már egyetemi szintű képzést biztosított.⁵³ A kollégium első tanítói között szinte csak wittenbergi növendék található, mint például Kopácsi István, Thúri Farkas Pál, Szikszai Fabricius Balázs vagy Balsaráti Vitus János stb. Fabricius Balázs pataki tanítványát, Paksi Cormaeus Mihályt tízéves európai tanulmányútra küldte,⁵⁴ amelynek első állomása Wittenberg volt (1566⁵⁵/1568), és utána még nyolc egyetemre iratkozott be (Genf 1567/1568/1570,⁵⁶ Bazel 1567,⁵⁷ Frankfurt 1569, Heidelberg 1570/1573,⁵⁸ Zürich 1570,⁵⁹ Strassburg 1571,⁶⁰ Párizs 1573, Padova 1575⁶¹). A *Coetus* 1555–1603 közötti negyvenkilenc *seniora* közül tizenhárom lett később a sárospataki kollégium

⁴⁷ DIENES Dénes, UGRAI János, *A Sárospataki Református Kollégium története*, Sárospatak, 2013.

⁴⁸ RÚZSÁS Lajos, BODOLAY Géza, KISS József, PÖLÖSKEI Ferenc, *A pápai kollégium története*, szerk. TROCÁSANYI Zsolt, Budapest, 1981.; *A Pápai Református Kollégium diákjai 1585–1861*, szerk. KÖBLÖS József, Pápa, 2006 (A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai, Forrásközlések, 9).

⁴⁹ *Régi magyar egyetemek...*, i. m., 15.

⁵⁰ KEVEHÁZI, i. m., 16.

⁵¹ Megjegyzendő, hogy Szabó András kutatásai szerint nem eldönthető, hogy a *Coetus* szabályai hatotak-e a magyarországi iskolák szabályzataira vagy fordítva. *A pápai kollégium...*, i. m., 15.; SZABÓ, *Coetus – natio – respublica...*, i. m., 233.

⁵² *A Debreceni Református Kollégium...*, i. m., 13.

⁵³ MÉSZÁROS István, *A Szalkai-kódex és a XV. század végi sárospataki iskola*, Budapest, 1972.; DIENES, UGRAI, i. m., 7.

⁵⁴ Életét és tanulmányait részletesen lásd SZABÓ, *Coetus Ungaricus...*, i. m., 316–318.

⁵⁵ SZÖGI, *Magyarországi diákok németországi...*, i. m., 275, Nr. 3196.

⁵⁶ Hegyi Ádám és Szögi László adattárában csak az 1570-es évben szerepel. HEGYI Ádám, *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és akadémiaikon (1526–1788 (1798))*, Budapest, 2003 (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 6), 85, Nr. 530.; HEGYI Ádám, Szögi László, *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és főiskolákon 1526–1919*, Budapest, 2016, (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 23), 111, Nr. 881.

⁵⁷ HEGYI, SZÖGI, i. m., 51, Nr. 7.

⁵⁸ Szögi László szerint 1568-ban iratkozott be. SZÖGI, *Magyarországi diákok németországi...*, i. m., 121, Nr. 240.

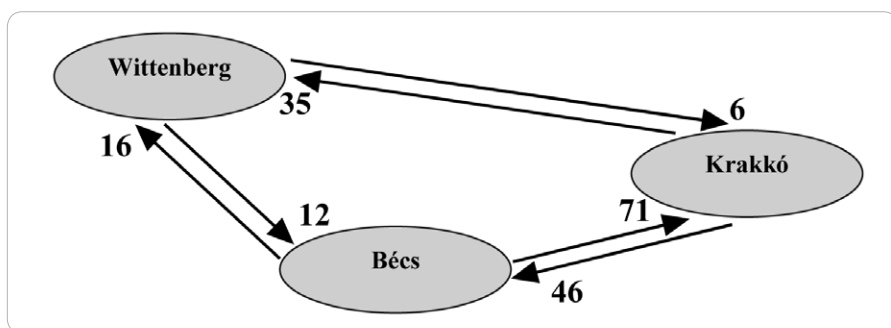
⁵⁹ HEGYI, SZÖGI, i. m., 130, Nr. 1194.

⁶⁰ SZÖGI, *Magyarországi diákok németországi...*, i. m., 226, Nr. 2291.

⁶¹ SZLAVIKOVSKY Beáta, *Magyarországi diákok itáliai egyetemeken 1526–1918*, Budapest, 2007, I (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 16), 46, Nr. 184.

tanára.⁶² Bár Pápa első protestáns lelkésze egy padovai *studens*, Sztárai Mihály volt,⁶³ itt prédikált a wittenbergi növendék, Huszár Gál is. Tanulói csak a 16–17. század fordulóján kezdték el előnyben részesíteni a kálvinista heidelbergi egyetemet az akkorra egyértelműen lutheránus wittenbergi helyett.⁶⁴

Megállapítható tehát, hogy a három szervezetnek nem volt a mai értelemben vett nemzeti jellege, elképzelhető azonban, hogy a latin mellett helyi nyelv ismerete vagy nem ismerete is befolyásolta a beiratkozókat. Ugyanis míg Bécsben a diákok eleve főként a németajkú területekről származtak, addig Krakkóban és Wittenbergben az itt tanulók közül a magyarországiak szervezetében is előfordulók között a nem német anyanyelvűek voltak többségben. Krakkóban feltehetően nem okozott problémát a magyarországi hallgatók számára megértetni magukat, ugyanis a 16. század elején a latin mellett gyakran a hétköznapi ember is tudott magyarul,⁶⁵ másrészt az élénk kereskedelmi kapcsolatok miatt számos magyarországi is érthetett lengyelül. Wittenbergben azonban a nem németajkúak számára nehézségeket okozott a helyi nyelv nem ismerete, ami nemcsak tanulmányaikban gátolta őket, hanem a növendékeket a helyi lakosoktól is elszigetelte.⁶⁶

1. ábra. Krakkó–Bécs–Wittenberg egyetemközi kapcsolatai 1500–1600 között

⁶² SZABÓ András, *A késő humanizmus irodalma Sáropatakon 1558–1598*, Debrecen, 2004 (Nemzet, egyház, művelődés, 1), 75.; DIENES, UGRAI, *i. m.*, 10–16; SZABÓ, *Coetus Ungaricus...*, *i. m.*, 55–57.

⁶³ VERESS Endre, *A Paduai Egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai (1264–1864)*, Kolozsvár, 1915 (Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium, 1; Fontes rerum Hungaricarum, 1), 27.

⁶⁴ *A pápai kollégium...*, *i. m.*, 13, 15–16.

⁶⁵ Jodoci Ludovici DECI, *De Sigismundi Regis Temporibus liber 1521*, ed. Wiktor CZERMAK, Kraków, 1901, (Biblioteka Pisarzyów Polskich, 39), 16.; Jan DĄBROWSKI, *Kraków a Węgry w wiekach średnich*, Kraków, 1911, 60.

⁶⁶ ASZTALOS, *A wittenbergi egyetem...*, *i. m.*, 3–7.; KEVEHÁZI, *i. m.*, 19–20. A 16. században az iskolázási mobilitás ellenére a diák anyanyelve későbbi, lelkési pályáját is meghatározta, ti. Csepregi Zoltán kutatásai kimutatták, hogy „a szlovákok szívessébben mentek Morvaországba, a németek Sziléziába vagy más német polgárságú városokba, a magyarok pedig Erdélybe.” CSEPREGI, *Hálózatosság...*, *i. m.*, 117.

A Krakkó–Bécs–Wittenberg tengely peregrinusainak ismertetésekor elengedhetetlen a három egyetem közötti kapcsolatok vizsgálata is (1. ábra). A középkori viszonyokhoz hasonlóan leggyakrabban Krakkó és Bécs diákjai cserélődtek, azonban mindkét intézmény számos hallgatója folytatta tanulmányait Wittenbergben. A bécsi és krakkói univerzitás már a középkorban is számos tanuló és tanár révén kapcsolódott egymáshoz, és nemcsak a tudást, de a szokásokat is átvitték egyik helyről a másikra. Ennek jó példája Nagysallói Benedek Szent László-napi beszéde a *Bursában* 1524-ből, aki a szokást a bécsi *Natioból* hozta, amelynek korábban maga is tagja volt.⁶⁷ A Krakkóból csak Bécsbe peregrináló hallgatók (41 fő) 83%-a 1515-ig iratkozott be a lengyel egyetemen, és 1539 után szinte megszűnt az áramlás ilyen irányba. A továbbiakban csak az 1590-es évek legelején és mindössze három tanuló ment át a krakkói jezsuitáktól a bécsi univerzításra (közülük egy a két univerzitás között Poznańban járt, majd Bécsből továbbment Grazba, egy másik Krakkó és Bécs után Rómában, majd Grazban tanult tovább). A Bécsből csak Krakkóba tartó diákok (62 fő) majdnem mindegyike (97%) 1522-ig iratkozott be az osztrák intézménybe, a legutolsó 1565-ben. Amíg a két egyetem között kicserélődő diákok közül a másodjára Bécsben tanulók közül senki sem ment tovább már a középkorban is népszerű Itáliába, addig azok közül, akik másodikként választották a krakkói univerzitást, négy növendék is továbbment itáliai egyetemekre, és egy másik hallgató Bázelbe. A több egyetemre is beiratkozók között volt az erasmista Kassai János Antal, a későbbi, nagy peregrinációs körutat bejárók egyik előfutára, aki – többek közt orvosi – tanulmányait Krakkóban (1515), Bécsben (1518), Padovában (1520 k.), Bázelben (1523 e.), Freiburgban (1523), majd Tübingenben (1523) folytatta.⁶⁸

A krakkói és wittenbergi magyarországi diákok szoros kapcsolatát az a közismert tény is mutatja, miszerint a *Bursa* egyik utolsó *seniora*, Kakas György lett a wittenbergi *Coetus* megalapítója. György Krakkóba 1535-ben iratkozott be, 1536-ban lett a *bursa seniora*, azonban még ez év nyarán továbbutazott Wittenbergbe. Majdnem húsz évig tanult itt, majd 1555-ben, a *Coetus* megalapítása és rövid *seniorsága* után hazatért Magyarországra és Sajószentpéteren lett lelkész.⁶⁹ A két egyetem között 1522-től indult meg a diákcseré, amelynek iránya döntő többségében Krakkóból mutatott Wittenberg felé. A lengyel univerzitás 16. század közepi elnéptelenedése miatt az utolsó hallgató, aki innen ment a német intézménybe 1557-ben iratkozott be. Mindemellert az 1530-as években két diák is tovább ment egy harmadik egyetemre, Padovába, illetve egy másik társuk út közben Frankfurtban állt meg. Jóval alacsonyabb azoknak a száma, akik a fordított irányt választották. Útközben közülük egy tanuló Lipcsében, egy másik pedig Itáliában egészítette ki a két egyetem közötti peregrinációját.

⁶⁷ SCHARUF, *A bécsi egyetem...*, i. m., 53, 168.; Uő., *Regestrum Bursae...*, i. m., 88.; Tüskés, i. m., 313, Nr. 6483.

⁶⁸ Életét részletesen vö. Emil SCHULHEISZ, *Jonannes Antonius Cassoviensis, Humanist und Arzt des Erasmus* = Uő., *Traditio renovata. Tanulmányok a középkor és a reneszánsz orvostudományáról*, Budapest, 1997 (Orvostörténeti Közlemények Suppl., 21.), 159–166.

⁶⁹ KEVEHÁZI, i. m., 18–19; SZABÓ, *Coetus Ungaricus...*, i. m., 321.

Hét diák mind a három egyetemen megfordult (az első beiratkozó 1512-ben, az utolsó 1543-ban regisztrált). A legtöbben (5 fő) először a bécsi intézményt látogatták, majd a krakkóit és legvégül a wittenbergit. Egy hallgató megcserélte az első két univerzitás sorrendjét, egy másik Krakkóból egyenesen Wittenbergbe ment és csak onnan Bécsbe.

Bécs és Wittenberg diákjai nemcsak Krakkó révén álltak kapcsolatban egymással, 1524 és 1573 között mindkét irányba számos hallgatójuk peregrinált. Hárman közülük kiemelkednek a 16. század közepén és második felében tett peregrinációs körútjukkal. Zsámboki János tíz egyetemre iratkozott be többmint harminc év alatt. Tanulmányait Bécsben kezdte, ahonnan négy német intézményt keresett fel, majd Párizson keresztül tovább ment még négy itáliai univerzitásra (Bécs 1542,⁷⁰ Lipcse 1543,⁷¹ Wittenberg 1545,⁷² Ingolstadt 1548,⁷³ Strassburg 1550,⁷⁴ Párizs 1551,⁷⁵ Padova 1553,⁷⁶ Ferrara 1557,⁷⁷ Nápoly 1562,⁷⁸ Bologna 1577⁷⁹). Kolozsvári Jordán Tamás Wittenbergben kezdte tanulmányait, és tizenegy év alatt bejárta két francia, egy svájci és négy olasz egyetemet, és végül Bécsben fejezte be iskoláit (Wittenberg 1555,⁸⁰ Montpellier 1560, Párizs 1561,⁸¹ Bazel 1562,⁸² Padova 1562,⁸³ Pisa 1564,⁸⁴ Bologna 1564,⁸⁵ Róma 1564,⁸⁶ Bécs 1566⁸⁷).

⁷⁰ KISSNÉ BOGNÁR, *i. m.*, 59, Nr. 164.

⁷¹ SZÖGI, *Magyarországi diákok németországai...*, *i. m.*, 188, Nr. 1697.

⁷² *Uo.*, 254, Nr. 2781.

⁷³ *Uo.*, 151, Nr. 965.

⁷⁴ *Uo.*, 226, Nr. 2288.

⁷⁵ BÁRCZI Ildikó, SZÉPHELYI F. György, *Zsámboky János* = Magyar művelődéstörténeti lexikon, főszerk. KŐSZEGHY Péter, Budapest, 2003–2014, I–XIV/XIII, 240.

⁷⁶ SZLAVIKOVSKY, *i. m.*, 45, Nr. 203.

⁷⁷ *Uo.*, 72, Nr. 647.

⁷⁸ *Uo.*, 57, Nr. 452.

⁷⁹ *Uo.*, 37, Nr. 44.

⁸⁰ SZÖGI, *Magyarországi diákok németországai...*, *i. m.*, 261, Nr. 2919.

⁸¹ MAGYAR László András, SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Jordán Tamás* = Magyar művelődéstörténeti lexikon, *i. m.*, IV, 489.

⁸² HEGYI, *i. m.*, 46, Nr. 9.; HEGYI, SZÖGI, *i. m.*, 51, Nr. 6.

⁸³ SZLAVIKOVSKY, *i. m.*, 45, Nr. 211.

⁸⁴ *Uo.*, 64, Nr. 535.

⁸⁵ *Uo.*, 36, Nr. 27.

⁸⁶ *Uo.*, 58, Nr. 465.

⁸⁷ KISSNÉ BOGNÁR, *i. m.*, 69, Nr. 442.

9. táblázat. Híres reformátorok Krakkó, Bécs és Wittenberg egyetemein 1500–1600 között⁸⁸

Név	Egyetemi tanulmányok (beiratkozás ideje)			
	Bécs	Krakkó	Wittenberg	Egyéb egyetem
Achatius Hensel		1507 ¹		
Johannes Kresling	1508 ²	1510 ³		
Bartholomeus Frankfordinus	1513 ⁴	1510 ⁵		
Gönci Melczer András		1515 ⁶ (1502? ⁷ 1503? ⁸)		
Georg Leudischit		1517 ⁹		
Bebek Imre		1518 ¹⁰		
Johannes Honterus	1520 ¹¹	(1530: tanár) ¹²		
Kálmáncsehi Sánta Márton		1523 ¹³		
Dévai Bíró Mátyás		1523 ¹⁴	1528 ¹⁵	
Károlyi Boldius Sebestyén		1525 ¹⁶	1536 ¹⁷	
Szegedi Lajos		1525 ¹⁸		
Gálszécsi István		1527 ¹⁹	1532 ²⁰	
Leonhard Stöckel			1531 ²¹	Boroszló (1526) ²²
Sylvester János	(1543: tanár) ²³	1526 ²⁴	1529 ²⁵	
Bencédi Székely István		1529 ²⁶		
Siklósi Mihály			1529 ²⁷	
Ozorai Imre		1530 ²⁸	1531 ²⁹	
Farkas András			1531 ³⁰	
Abádi Benedek		1534 ³¹	1543 ³²	
Gyalui Torda Zsigmond		1535 ³³	1539 ³⁴	Padova (1546) ³⁵
Szegedi Kis István	1535 ³⁶	1537 ³⁷	1543 ³⁸	
Kopácsi István	1535 ³⁹		1542 ⁴⁰	
Huszár Gál		1536 ⁴¹		
Bogner Bertalan			1538 ⁴²	
Batizi András			1542 ⁴³	

⁸⁸ Az összes diák egyetem utáni pályájának vizsgálata nem célja a dolgozatnak, ezért a táblázat csak a reformáció legismertebb alakjait mutatja be. Szabó András vállalkozott arra, hogy a *Coetus* tagjait prozopográfiai adatokkal összegyűjtse, míg az evangélikus lelkészek életrajzi adatai Csepregi Zoltán kutatásai nyomán ismertek. CSEPREGI Zoltán, *Evangélikus lelkészek Magyarországon (ELEM), A reformáció kezdetétől a zsolnai zsinatig (1610)*, Budapest, 2014–2016, I/1–3.; SZABÓ, *Coetus Ungaricus...*, i. m., 109–496.

Név	Egyetemi tanulmányok (beiratkozás ideje)			
	Bécs	Krakkó	Wittenberg	Egyéb egyetem
Heltai Gáspár			1543 ⁴⁴	
Eszéki Szigeti (Sigerius) Imre			1544 ⁴⁵	
Dávid Ferenc			1545 ⁴⁶	Frankfurt (1547) ⁴⁷
Alesius Dénes			1546 ⁴⁸	Frankfurt (1546) ⁴⁹
Balsaráti Vitus János			1550 ⁵⁰	Padova (1556), ⁵¹ Bologna (1558) ⁵²
Ceglédi Ferenc		1558 ⁵³	1553 ⁵⁴	
Molnár Gergely			1554 ⁵⁵	
Thúri Farkas Pál			1555 ⁵⁶	
Hevesi Literatus Mihály			1556 ⁵⁷	
Károlyi András		1557 ⁵⁸	1556 ⁵⁹	
Sylvius Gáspár			1556 ⁶⁰	
Bornemisza Abstemius Péter	1557 ⁶¹		1559 ⁶²	Padova (1556) ⁶³
Károli Gáspár			1556 ⁶⁴	
Méliusz Juhász Péter			1556 ⁶⁵	
Szegedi (Mizsér) Gergely			1556 ⁶⁶	
Gönci Fabricius György			1557 ⁶⁷	
Szikszai Fabricius Balázs			1558 ⁶⁸	
Szikszai Fabricius Demeter			1561 ⁶⁹	
Szegedi Lőrinc			1562 ⁷⁰	
Félegyházi Tamás		1563 ⁷¹	1564 ⁷²	Boroszló (1563), ⁷³ Frankfurt (1563) ⁷⁴
Károlyi Péter			1563 ⁷⁵	
Decsi Gáspár			1566 ⁷⁶	
Laskai Csókás Péter			1577 ⁷⁷	Bologna (1583), ⁷⁸ Genf (1585) ⁷⁹
Fegyverneki Izsák			1581 ⁸⁰	Heidelberg (1585) ⁸¹

Név	Egyetemi tanulmányok (beiratkozás ideje)			
	Bécs	Krakkó	Wittenberg	Egyéb egyetem
Szenczi Molnár Albert			1591 ⁸²	Heidelberg (1593), ⁸³ Strassburg (1593), ⁸⁴ Lausanne (1596), ⁸⁵ Genf (1596), ⁸⁶ Padova (1596), ⁸⁷ Herborn (1600), ⁸⁸ Altdorf (1603), ⁸⁹ Marburg (1607), ⁹⁰ London (1624) ⁹¹

A tanulmány zárásaként a Krakkó–Bécs–Wittenberg tengely hallgatói közül a legismertebb reformátorokat gyűjtöttük össze (9. táblázat). A 16. század elejétől ugyanis a peregrinusok aktívan részt vettek az új eszmék terjesztésében is, amelyekkel sokszor tanulmányaik során ismerkedtek meg, illetve az egykori diáktársak további pályájuk során is kapcsolatban maradtak egymással. Közismert, hogy a magyar reformátor nemzedék első generációja a három egyetemen szerezte meg az új eszmékre vonatkozó érdeklődését és ismereteit. Krakkóban tanult Kálmáncsehi Sánta Márton, az első református egyházmegye püspöke, Krakkóban és Wittenbergben Dévai Bíró Mátyás, a „*magyar Luther*” és csak Wittenbergben Dávid Ferenc, az Erdélyi Unitárius Egyház megalapítója és első püspöke. Krakkóban az 1510-es évektől kezdődött meg a magyar nyelvű kiadványok nyomtatása, és az egyetem erasmista szemléletű oktatása is kedvezett az új eszmék elterjedésének. Mohács után a magyarországi reformátorok az itteni nyomdákkal gyakran dolgoztak együtt.⁸⁹ A wittenbergi diákok nagy része egyházi pályát választott, sokan közülük később református és evangélikus egyházi vezetők lettek.⁹⁰ Bár a táblázatban szereplő ötvenkét személy közül többen (7 fő) megfordultak a bécsi egyetemen, az intézmény nem játszott olyan fontos szerepet a reformáció eszméinek terjesztésében, mint a másik két univerzitás. Ezt igazolja az is, hogy a reformátorok között egy sem volt, aki csak Bécsben járt volna. Az 1560-as évekig az egyetlen egyetemet preferálók

⁸⁹ KOVÁCS, *i. m.*, 101–152.; *Rola krakowskich drukarzy w kulturze węgierskiej. Die Rolle des krakauer Druckwesens in der ungarischen Kultur. (A krakkói nyomdászat szerepe a magyar művelődésben)*, ed. P. VÁSÁRHELYI Judit, DÖRNYEI Sándor, KERTÉSZ Balázs, Budapest, 2000, 129–133.

⁹⁰ SZABÓ, *Coetus Ungaricus...*, *i. m.*, 59–60.

közül természetesen a wittenbergi diákok voltak többen (19 fő), csak Krakkóba feleannyian peregrináltak (8 fő). Kilenc személy krakkói tanulmányai után iratkozott be Wittenbergbe, míg Bécsből csak ketten. A 16. század közepétől hat diák wittenbergi tanulmányait más német vagy olasz egyeteme(ke)n folytatta, és a már említett, hosszú, peregrinációs körutazások a 16. század harmadik negyedétől jöttek divatba a reformátorok körében is.

Lábjegyzet a 9. táblázathoz

- ¹ *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508: Metrica Universitatis Cracoviensis a. 1400–1508*, ed. Antoni GAŚSIOROWSKI, Tomasz JUREK, Izabela GRZESIKA, együttműködött Ryszarda GRZESIKA, Kraków, 2004 (Biblioteka Jagiellońska, 258), I–II/I, 634. Mivel a krakkói adattár publikálása folyamatban van, célszerűnek tűnt az eredeti források megjelölése.
- ² TŰSKÉS, *i. m.*, 306, Nr. 6325.
- ³ *Metryka czyli album Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1509–1551. Metrica seu album Universitatis Cracoviensis a. 1509–1551*, ed. Antoni GAŚSIOROWSKI, Tomasz JUREK, Izabela SKIERSKA, együttműködött Ryszarda GRZESIKA, Warszawa, 2010 (Biblioteka Jagiellońska, 259), 25.
- ⁴ Tűskés Anna csak 1515-ben említi a bécsi egyetemen. *Acta Facultatis Artium Universitatis Vindobonensis. 1385–1416*, Hrsg. Paul UIBLEIN, Graz, Wien, Köln, 1968 (Quellen zur Geschichte der Universität Wien, 2 Abteilung), IV, 144, 154.; TŰSKÉS, *i. m.*, 320, Nr. 6666.
- ⁵ *Metryka czyli album...*, *i. m.*, 25; SCHRAUF, *Regestrum Bursae...*, *i. m.*, 15; *Najstarsza księga promocji Wydziału Sztuk Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1402–1541. Antiquissimus liber promotionum Facultatis Artium in Universitate Cracoviensi a. 1402–1541*, edd. Antoni GAŚSIOROWSKI, Tomasz JUREK, Izabela SKIERSKA, Warszawa, 2011, 279.
- ⁶ *Metryka czyli album...*, *i. m.*, 63.
- ⁷ *Metryka Uniwersytetu...*, *i. m.*, I, 590.; *Najstarsza księga promocji...*, *i. m.*, 271, 276.; *Acta rectoralia almae universitatis studii Cracoviensis inde ab anno MCCCCLXIX (1469–1537)*, ed. Władisław WISŁOCKI, Cracoviae, s.a., I, 463, Nr. 2048, 464, Nr. 2051.; *Liber diligentiarum facultatis artisticæ Universitatis Cracoviensis: ex codice manuscripto, in bibliotheca Jagellonica asservato*, ed. Władysław WISŁOCKI, Cracoviae, 1886, 98, 100, 102–103, 107–108.
- ⁸ *Metryka Uniwersytetu...*, *i. m.*, I, 596.
- ⁹ *Metryka czyli album...*, *i. m.*, 83.; *Najstarsza księga promocji...*, *i. m.*, 286, 287.
- ¹⁰ *Metryka czyli album...*, *i. m.*, 93.
- ¹¹ Tűskés Anna csak 1522-ben említi a bécsi egyetemen. TŰSKÉS, *i. m.*, 335, Nr. 7024; LUX Etelka, *Honter, Johann* = Magyar művelődéstörténeti lexikon, *i. m.*, IV, 167.
- ¹² SZÖGI, *Magyarországi diákok lengyelországi...*, *i. m.*, 57, Nr. 42.
- ¹³ SCHRAUF, *Regestrum Bursae...*, *i. m.*, 24–25.
- ¹⁴ *Metryka czyli album...*, *i. m.*, 132.; SCHRAUF, *Regestrum Bursae...*, *i. m.*, 24.
- ¹⁵ SZÖGI, *Magyarországi diákok németországi...*, *i. m.*, 246, Nr. 2637.
- ¹⁶ *Metryka czyli album...*, *i. m.*, 140.; SCHRAUF, *Regestrum Bursae...*, *i. m.*, 25.
- ¹⁷ SZÖGI, *Magyarországi diákok németországi...*, *i. m.*, 248, Nr. 2677.
- ¹⁸ *Metryka czyli album...*, *i. m.*, 140.; SCHRAUF, *Regestrum Bursae...*, *i. m.*, 25.
- ¹⁹ SZÖGI, *Magyarországi diákok lengyelországi...*, *i. m.*, 55, Nr. 10.

- ²⁰ SZÖGI, *Magyarországi diákok németországi...*, *i. m.*, 247, Nr. 2650.
- ²¹ *Uo.*, 247, Nr. 2648.
- ²² LAKATOS Bálint, *Stöckel Lénárd* = Magyar művelődéstörténeti lexikon, *i. m.*, X, 386.
- ²³ BARTÓK István, *Sylvester János* = *Uo.*, X, 412.
- ²⁴ SZÖGI, *Magyarországi diákok lengyelországi...*, *i. m.*, 55, Nr. 4.
- ²⁵ SZÖGI, *Magyarországi diákok németországi...*, *i. m.*, 246, Nr. 2640.
- ²⁶ SZÖGI, *Magyarországi diákok lengyelországi...*, *i. m.*, 57, Nr. 35.
- ²⁷ Dienes Dénes szerint a wittenbergi diák – akinek neve Szalai (!) Mihály lehetett – nem azonos a reformátorral. SZÖGI, *Magyarországi diákok németországi...*, *i. m.*, 246, Nr. 2635.; DIENES Dénes, *Sárospatak reformációja*, *Egyháztörténeti Szemle*, 9(2008/4), 48–60, 53.
- ²⁸ SZÖGI, *Magyarországi diákok lengyelországi...*, *i. m.*, 57, Nr. 40.
- ²⁹ SZÖGI, *Magyarországi diákok németországi...*, *i. m.*, 247, Nr. 2647.
- ³⁰ *Uo.*, 246, Nr. 2646.
- ³¹ SZÖGI, *Magyarországi diákok lengyelországi...*, *i. m.*, 60, Nr. 87.
- ³² SZÖGI, *Magyarországi diákok németországi...*, *i. m.*, 250, Nr. 2722.
- ³³ SZÖGI, *Magyarországi diákok lengyelországi...*, *i. m.*, 61, Nr. 105.
- ³⁴ SZÖGI, *Magyarországi diákok németországi...*, *i. m.*, 249, Nr. 2700.
- ³⁵ SZLAVIKOVSKY, *i. m.*, 44, Nr. 184.
- ³⁶ KISSNÉ BOGNÁR, *i. m.*, 55, Nr. 54.
- ³⁷ SZÖGI, *Magyarországi diákok lengyelországi...*, *i. m.*, 63, Nr. 140.
- ³⁸ SZÖGI, *Magyarországi diákok németországi...*, *i. m.*, 251, Nr. 2736.
- ³⁹ KISSNÉ BOGNÁR, *i. m.*, 56, Nr. 68.; *vö. Uo.*, 55, Nr. 60.
- ⁴⁰ SZÖGI, *Magyarországi diákok németországi...*, *i. m.*, 250, Nr. 2718.
- ⁴¹ SZÖGI, *Magyarországi diákok lengyelországi...*, *i. m.*, 61, Nr. 117.
- ⁴² SZÖGI, *Magyarországi diákok németországi...*, *i. m.*, 249, Nr. 2692.
- ⁴³ *Uo.*, 250, Nr. 2711.
- ⁴⁴ *Uo.*, 251, Nr. 2731.
- ⁴⁵ *Uo.*, 251, Nr. 2741.
- ⁴⁶ *Uo.*, 252, Nr. 2761.
- ⁴⁷ *Uo.*, 87, Nr. 200.
- ⁴⁸ *Uo.*, 254, Nr. 2782.
- ⁴⁹ *Uo.*, 87, Nr. 196.
- ⁵⁰ *Uo.*, 255, Nr. 2811.; SZABÓ, *Coetus Ungaricus...*, *i. m.*, 119.
- ⁵¹ SZLAVIKOVSKY, *i. m.*, 36, Nr. 20.
- ⁵² *Uo.*, 45, Nr. 204.
- ⁵³ SZÖGI, *Magyarországi diákok lengyelországi...*, *i. m.*, 67, Nr. 218.
- ⁵⁴ SZÖGI, *Magyarországi diákok németországi...*, *i. m.*, 258, Nr. 2864.
- ⁵⁵ *Uo.*, 260, Nr. 2897.
- ⁵⁶ *Uo.*, 262, Nr. 2939.; SZABÓ, *Coetus Ungaricus...*, *i. m.*, 407–408.
- ⁵⁷ SZÖGI, *Magyarországi diákok németországi...*, *i. m.*, 262, Nr. 2952.; SZABÓ, *Coetus Ungaricus...*, *i. m.*, 224–225.
- ⁵⁸ SZÖGI, *Magyarországi diákok lengyelországi...*, *i. m.*, 66, Nr. 209.
- ⁵⁹ SZÖGI, *Magyarországi diákok németországi...*, *i. m.*, 262, Nr. 2954.; SZABÓ, *Coetus Ungaricus...*, *i. m.*, 238–239.
- ⁶⁰ SZÖGI, *Uo.*, 263, Nr. 2969.; SZABÓ, *Uo.*, 342.

- ⁶¹ KISSNÉ BOGNÁR, *i. m.*, 65, Nr. 332.
- ⁶² SZÖGI, *Magyarországi diákok németországi...*, *i. m.*, 266, Nr. 3019.
- ⁶³ SZLAVIKOVSKY, *i. m.*, 45, Nr. 205.
- ⁶⁴ SZÖGI, *Magyarországi diákok németországi...*, *i. m.*, 263, Nr. 2955.; SZABÓ, *Coetus Ungaricus...*, *i. m.*, 241–242.
- ⁶⁵ SZÖGI, *Uo.*, 263, Nr. 2962.; SZABÓ, *Uo.*, 289–290.
- ⁶⁶ SZÖGI, *Uo.*, 263, Nr. 2970.; SZABÓ, *Uo.*, 353–354.
- ⁶⁷ SZÖGI, *Uo.*, 264, Nr. 2977.; SZABÓ, *Uo.*, 214–215.
- ⁶⁸ SZÖGI, *Uo.*, 265, Nr. 3009.; SZABÓ, *Uo.*, 377–381.
- ⁶⁹ SZÖGI, *Uo.*, 269, Nr. 3090.; SZABÓ, *Uo.*, 381–383.
- ⁷⁰ SZÖGI, *Uo.*, 271, Nr. 3116.; SZABÓ, *Uo.*, 354–356.
- ⁷¹ SZÖGI, *Uo.*, 88, Nr. 213.
- ⁷² SZÖGI, *Uo.*, 273, Nr. 3155.; SZABÓ, *Coetus Ungaricus...*, *i. m.*, 204–205.
- ⁷³ *Uo.*
- ⁷⁴ *Uo.*
- ⁷⁵ SZÖGI, *Magyarországi diákok németországi...*, *i. m.*, 272, Nr. 3135.; SZABÓ, *Coetus Ungaricus...*, *i. m.*, 245–247.
- ⁷⁶ SZÖGI, *Uo.*, 274, Nr. 3188.; SZABÓ, *Uo.*, 183–184.
- ⁷⁷ SZÖGI, *Uo.*, 287, Nr. 3441.; SZABÓ, *Uo.*, 273–276.
- ⁷⁸ SZLAVIKOVSKY, *i. m.*, 37, Nr. 51.
- ⁷⁹ HEGYI, *i. m.*, 86, Nr. 534.; HEGYI, SZÖGI, *i. m.*, 112, Nr. 888.
- ⁸⁰ SZÖGI, *Magyarországi diákok németországi...*, *i. m.*, 293, Nr. 3547.
- ⁸¹ Szögi László 1584-re teszi beiratkozását. SZÖGI, *Uo.*, 121, Nr. 697.; SZABÓ, *Coetus Ungaricus...*, *i. m.*, 200–202.
- ⁸² SZÖGI, *Uo.*, 303, Nr. 3725.
- ⁸³ *Uo.*, 123, Nr. 735.
- ⁸⁴ *Uo.*, 226, Nr. 2301.
- ⁸⁵ HEGYI, *i. m.*, 90, Nr. 551.; HEGYI, SZÖGI, *i. m.*, 163, Nr. 1706.
- ⁸⁶ HEGYI, *i. m.*, 86, Nr. 537.; HEGYI, SZÖGI, *i. m.*, 112, Nr. 891.
- ⁸⁷ SZLAVIKOVSKY, *i. m.*, 48, Nr. 281.
- ⁸⁸ SZÖGI, *Magyarországi diákok németországi...*, *i. m.*, 139, Nr. 953.
- ⁸⁹ *Uo.*, 73, Nr. 19.
- ⁹⁰ *Uo.*, 213, Nr. 2119.
- ⁹¹ GÖMÖRI György: *Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken (1526–1789)*, Budapest, 2005 (*Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban*, 14), 80, Nr. 186.